

"הולכה ממואב-זכרונות אל בית-לחם תקנה" (יצחק שלו):

מסען של נעמי ורות אל הגאולה

דבורה עברון, מצפה נטופה, מנחה ב'ניגון השותפין'.
(בהשראת ההרצאה של ד"ר אורית קמיר, בכנס המדרשה תשס"ט)

קריאה פרשנית חדשה של מגילת רות אינה מלאכה קלה. המגילה נושאת עימה מטען כבד של פרשנויות שקשה להשתחרר ממנו. אחד הדברים שמקשים על שחרור מהפרשנויות השונות הוא שהמגילה והפרשנויות שלה נעימות לנו. אנחנו אוהבים אותן. הן נותנות לנו הרגשה טובה. זו מגילת החסד, לסיפור הזה יש 'הפי אנד', ואנחנו רוצים לשמור אותו ככזה.

ובכל זאת אני מבקשת להתבונן בסיפור המגילה מנקודת מבט מעט שונה. אני רוצה לדבר על מצוקה בסיפור. אני רוצה לדבר על מצוקתן של נעמי ורות.

נעמי חוזרת לבית לחם. יצחק שלו שם תקווה בליבה. למה יכלה לקוות? נעמי היא אלמנה נטולת ילדים. מעמדה הכלכלי והחברתי ירוד. במצב כזה העתיד אינו מובטח. היא יכולה להינשא מחדש אולם גילה והעובדה שכבר אינה פורייה, כפי שהיא מעידה על עצמה, מבטיחים לה במקרה הטוב נישואין כאישה נוספת, שנייה, שלישית, ומעמד נמוך בבית בעל עתידי. היא גם הייתה צריכה להיפרד מרות, והרי זו דבקה בזו מתוך אהבתה, כפי שמעידות השכונות: "כַּלְתָּךְ אֲשֶׁר-אֶהְבֶּתְךָ" (ד, טו), ונעמי לא רוצה להיפרד ממנה.

היא יכולה למכור את שדהו של אלימלך, מכיוון שהיא אלמנתו ואין לו בנים, ולכן היא יכולה למכור את השדה למזונות. אנחנו יודעים שדבר כזה היה נהוג גם בזמן המגילה מדבריו של בועז לגואל: "חִלַּקְתָּ הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר לְאֶחָיו לְאֵלִימֶלֶךְ מִכֶּחָ נֶעְמִי הַשִּׁבְיָה מִשָּׂדֶה מוֹאָב" (ד, ג). אם הייתה מוכרת את נחלתו וחיה לזמן מה ואולי עד סוף ימיה מהכסף שקיבלה עבור הנחלה, היו אלה חיים מחוץ לחברה, בשולי החברה. החיים החברתיים מושגתים על שייכות משפחתית. בנוסף משפחת אלימלך הייתה נעלמת.

נעמי מנסה למצוא פתרון למספר נושאים: לכלכלה שלה ושל רות, למעמד שלהן, ולהישארותן יחד. היא רוצה למצוא פתרון שיחזיק מעמד לאורך זמן. פתרון שלא יהיו עליו עוררין. לצורך זה האסטרטגיה, הדרך, חשובה לא פחות מהתוצאה. נעמי מחפשת דרך לפעול בתוך הסדר החברתי והמשפטי הקיים, וזאת על מנת שלא יהיה ניתן לערער על התוצאה.

מהו אותו סדר חברתי-משפטי שצריך להילקח בחשבון? מדובר בסדר חברתי של חברה פטריארכאלית. סדר חברתי שבו לנשים יש מעט מאוד כוח אם בכלל, ולא למנות חסרות ילדים יש עוד פחות כוח.

בחברה כזו רק לגברים יש כוח של קניין. המצב הכלכלי של נשים, מעמדן ויכולתן להישאר יחד, תלויים בגברים בחייהן. הגבר הזה יכול להיות בן או בן זוג. אבל לא כל גבר מתאים. הוא חייב להיות קרוב משפחה, גואל מדרגה כל שהיא.

כוחה של האישה בחברה פטריארכאלית הוא בפרייות שלה. כל עוד היא פורייה, כל עוד היא יכולה להעמיד צאצא או שהעמידה כבר, יש לה סיכוי. האבל של נעמי על פרייתה בא לידי ביטוי בדברים שהיא אומרת לכלותיה וגם בדבריה לנשים המקבלות את פניה כשהיא חוזרת משדה מואב בפרק

א', פסוקים כ"ב-כ"ג. פעמיים היא קוראת בשם "שדי" שהוא כינוי של הקב"ה המזוהה עם פוריות¹.
נעמי מזכירה את שם שדי ואת מרירותה.
מכאן שהסיכוי של נעמי ורות תלוי בפוריותה של רות. אבל זו מואבית.
ההמשך ידוע, ובסופו של דבר הצליח להן. נעמי אומרת לרות: "הלא אֶבְקֶשׁ-לְךָ מְנוּחַ אֲשֶׁר יִיטֵב-
לְךָ." (ג, א), והיא אכן עושה זאת. המנוח, בועז, מיטיב עם שתיהן. המטרות הושגו.
המגילה בוחרת להדגים כיצד נשים, אף כשהן מנוחשלות וממודרות ממוקדי כוח, יכולות למלא
את צרכיהן על ידי שימוש מחושב בידענותיהן אודות השיח החברתי והמבניים המשפטיים הנהוגים
במקומן כדי לקדם ולבסס פתרונות לבעיותיהן. ולא זו בלבד, אלא שהן מקבלות לכך הסכמה
אלוקית, כפי שנרמז במגילה פעמים מספר. למשל, במעמד העברת הגאולה מהגואל לבועז נאמר:
"וַיִּקַּח בְּעֵז אֶת-רוּת וְתֵהֱיוּ לוֹ לְאִשָּׁה וַיָּבֵא אֶלֶיהָ וַיִּתֵּן יְהוָה לָהּ הַרְיוֹן וַתֵּלֶד בּוֹ." (ד, ג). הביטוי "ויתן
ה' לה הריון" הוא ביטוי יחידי בתנ"ך. בכל מקום אחר כתוב "ותהר". נדמה לי שנקיטת לשון כזו
יש בה כדי לומר שה' נותן ידו לפעולתן של נעמי ורות.

נעמי ורות עובדות קשה במגילה הזו. הן זוכות לגמול לעבודתן, רות בהריון ונעמי בקריאת נכדה
על שמה "בן יולד לנעמי". חלק גדול מהצלחתן תלוי בחסד של בועז. בועז עושה איתן חסד גדול,
כך שזו עדיין מגילת החסד. אבל יש כאן דבר נוסף שבדרך כלל לא שמים לב אליו. רות ונעמי
זקוקות לחסד של בועז מכיוון שמלכתחילה לא זכו לצדק. אם הגואל הראשון היה ממלא את
חלקו הן כלל לא היו זקוקות לחסד. הן לא היו צריכות לעבור את כל המסכת המסופרת כאן. הן
לא היו צריכות ללקט, לתכנן, לרחוץ ולסוך ולשים שמלות ולרדת לגורן. אם הגואל היה פועל
בצורה צודקת הוא היה מקבל את פניה של נעמי בחזרתה משדה מואב ומחזיק בה. אין כאן צדק
ולכן צריך חסד. וכשאנחנו מעלים על נס את החסד אנחנו מסתכנים בכך שנשכח שיש לנו אחריות
לעשות צדק. אל תבינו אותי לא נכון, אני לא מותחת ביקורת על גומלי חסדים. אני מותחת
ביקורת על מונעי צדקות. גם היום יש ציפייה שאנשים בכלל ונשים בפרט יעבדו בתוך המערכת גם
כשזו מפלה אותם, ושיפעלו כך ששיגו את מה שהם רוצים גם כשהם צריכים לפעול במערכת עם
קודים משפטיים וחברתיים שפועלים נגדם. אנחנו שמחים שיש חסד במקומות האלה, אנשים
טובים שעוזרים למי שמחפש את דרכו במבוך הזה, אבל בעצם היינו צריכים לרדוף אחרי צדק –
אחרי בניית מערכת עם קודים משפטיים וחברתיים שאינם מפלים, שמאפשרים לכולם לקבל את
המגיע להם, לקבל את כבודם, ובאותו זמן לתרום ולהשפיע על המערכת ולבוא בה לידי ביטוי.
במציאות פעמים רבות החסד מעוור את עינינו ואז אנחנו לא רודפים אחרי הצדק.
כללו של דבר, חסד זה דבר טוב, חשוב, ולוואי שנהיה כולנו גומלי חסדים. אבל חסד אינו יכול
להוות תחליף לצדק, כדברי הנביא: "אֶחָרֵי-כֵן יִקְרָא לְךָ עֵיר הַצֶּדֶק קְרִיָה נְאֻמְנָה." (ישעיהו א, כו).

1 ראו למשל בראשית פרק י"ז פסוקים ב' והלאה "אני אל שדי...וארבה אותך מאוד מאוד", ובמקומות נוספים.